

RAZSTAVA OHRANJENIH FOTOGRAFIJ, DOKUMENTOV IN PREDMETOV V SPOMIN NA BEGUNCE IZ OPATJEGA SELA

Urša Valič

335

Občina Miren Kostanjevica je skupaj z mestno občino Kralupy na Vltavi na Češkem vključena v evropski projekt *Ties4Growth: Poglavljanje sodelovanja* (Ties4Growth 2024). Sodelovanje med občinama se je vzpostavilo na podlagi zgodovinskih dogodkov iz prve svetovne vojne, o katerih bom več napisala v nadaljevanju. Glavni namen projekta je spodbujanje evropskega povezovanja med občinami in izmenjava dobrih praks pri obravnavi specifičnih lokalnih izzivov. Tako se je prvi del projekta odvijal v začetku oktobra 2024 v Sloveniji, ko so gostje iz mesta Kralupy pridobivali izkušnje na področju skrbi za starejše v občini Miren Kostanjevica in se seznanili z organizacijo dnevnih centrov za starejše oz. Hišo dobre volje, ki spodbuja aktivno vključevanje starejših v družbo. Drugi del projekta¹ pa se je odvil v začetku junija 2025, ko se je skupina občanov iz Mirna, Opatjega sela, Kostanjevice in drugih vasi odpravila na Češko, v Kralupy, kjer so se seznanili z upravljanjem reke Vltave, torej z obvladovanjem poplav in sistemom urejanja zajezev in hidroelektrarn. V tem sklopu smo obiskali tudi hidroelektrarno Mirejovice, ki neprekinjeno deluje od leta 1928 in predstavlja edinstveno tehnično dediščino Češke.

V sklopu junijskega obiska pa je bil osrednji kulturni dogodek odprte priložnostne razstave *Svědectví: Výstava dochovaných fotografií, dokumentů a předmětů na památku uprchlíkůz obce Opatje selo* (Pričevanja: Razstava ohranjenih fotografij, dokumentov in predmetov v spomin na begunce iz Opatjega sela) v Muzeju mesta Kralupy. Razstava je bila plod večletnega prizadevanja domačinov iz Opatjega sela za ohranitev dediščine, pričevanj in spominov na krajane, ki so morali v prvi svetovni vojni zapustiti svoje domove ter se odpraviti v begunstvo v druge dele avstro-ogrske države. O izkušnji begunstva so se v posameznih družinah (npr. v družinah s hišnimi imeni Španovi, Finančevi, Šparetovi, Rupčevi, Jelerjevi) v Opatjem selu ohranili spomini v ustnem izročilu, fotografije, dokumenti, razglednice in pisma ter predmeti, ki so jih ljudje pošiljali ali prinesli s Češke, kot na primer razni molitveniki in posode. Spomine in pričevanja je skupaj s fotografijami, predmeti in dokumenti zbral ljubiteljski zbiratelj Dimitrij Marušič, likovni pedagog Milovan Valič pa jih je uredil in nato oblikoval razstavo s spremljajočo brošuro. Gostujoča razstava je bila prirejena po razstavi na izvlečnih panojih v župnišću v Opatjem

¹ Za podrobne informacije glej poročilo o obisku na spletni strani Občine Miren-Kostanjevica (Pobratenje 2025).

selu leta 2015, ki so jo domačini postavili ob 100-letnici začetka prve svetovne vojne. Slavnostni govornik je bil zgodovinar in kustos Goriškega muzeja dr. Marko Klavora. Razstavo v Muzeju mesta Kralupy pa so junija 2025 odprli direktor mestnega muzeja Jindrich Bartovanec Havlik, podžupan mesta Kralupy Vojtech Pohl, župan občine Miren-Kostanjevica Mauricij Humar in veleposlanik Republike Slovenije v Pragi Aleš Balut. Razstava je z bogatim vizualnim gradivom (arhivske fotografije, dokumenti, fotografije ohranjenih predmetov) prikazovala življenje v Opatjem selu pred prvo svetovno vojno in v času vojne, življenje v begunstvu in vračanje domov, poleg tega pa tudi nedavna srečanja, ki so povezala občini.

Uvodni pano razstave v Muzeju mesta Kralupy, Kralupy na Vltavi, 2025 (foto Urša Valič)

Zgodovinski kontekst je poznan: Italija je maja 1915 napovedala vojno Avstro-Ogrski in začeli so se boji, tudi na Doberdobski planoti, ki danes leži v Italiji. Avstrijsko topništvo je začelo zavzemati obrambne položaje okoli Opatjega sela, kmalu pa je oblast ukazala evakuacijo prebivalstva. Nekatere družine so odšle s svojimi vozovi in se naselile na današnjem slovenskem ozemlju, npr. v Ribnici na Dolenjskem, Goriči vasi pri Ribnici, Lukovici, Vnanjih Goricah, Notranjih Goricah, Logu (pri Brezovici), Teharjah, Gaberjah pri Celju in še kje. Večina prebivalstva pa so z vojaškimi vozovi in vlaki odpeljali na Češko, v okolico mesta Kralupy (približno 35 km severno od Prage), potem pa so jih nastanili po naseljih Koleč, Blevice, Zeměchy, Kralupy, Nelahozaves, Lobeček, Úžice, Zlončice idr., kakor je razvidno iz naslovov na ohranjenih razglednicah. Potovanje je bilo dolgotrajno, potovali so vsaj en mesec, saj so imeli prednost vojaški vlaki. Prihod na Češko je bil po pričevanjih za kraške ljudi, ki so se doma bojevali z revščino, sušo in kamnito pokrajino,

res nekaj posebnega: bogata češka pokrajina je nudila ogromna polja z veliko pridelka, oranje je bilo strojno s številnimi plugi, reka Vltava, njeni rokavi in ribniki pa so nudili obilo vode. Družine so bile večinoma nastanjene pri velikih kmetih, ki so potrebovali delovno silo. Na splošno se krajanji spominjajo, da so jih na Češkem zelo lepo sprejeli, za razliko od tistih, ki so svoje začasno zatočišče našli na Avstrijskem. Na poljih je delalo tudi veliko italijanskih ujetnikov, s katerimi so se Opajci spoprijateljili, saj so znali italijansko; po pričevanjih so Čehi Opajce včasih ozmerjali tudi s »Taljani«.

Fotografije Opatjega sela med prvo svetovno vojno in predmetov, ki so jih domačini prinesli iz begunstva na Češkem, Kralupy na Vltavi, 2025 (foto Urša Valič)

V Kralupih je delovala tudi velika tovarna sladkorja, kjer so številne begunce zaposlili kot sezonske delavce. Otroci so staršem prinašali kosila in iz tovarne naskrivaj odnašali neprečiščeni sladkor. Begunci so delali tudi na železnici, kjer so se oskrbovali s premogom za kurjavo. Otroci so imeli organizirano šolanje in so se zelo hitro naučili češčine. Ljudem so se najbolj vtisnile v spomin posamezne češke besede in pesmi. Tako so nekateri krajanji pripovedovali, da so njihovi starši ali stari starši znali šteti po češko, se spominjali posameznih besed (imena mesecev, besede povezane s poljedelstvom, hrano, godbo) in včasih tudi govorili po češko, ko niso želeli, da jih kdo razume, ipd. Izredno zanimivo pa je pesemsko izročilo. Dimitrij Marušič je tako pri Liji Jelen - Finančevi zapisal del pesmi, ki jo je prepevala njena mama in je govorila o dekletu Andulki in fantu,

ki je odšel k vojakom: *Komu zanecham Andulku?*² Pri Ani Kosič - Šparetovi je zapisal besedilo, ki združuje molitev Angel varuh (*Anděličku, můj strážníčku*, Angel 2013) z ljudsko pesmijo Pasla je gosi na dvorišću (*Pásla husy pode dvorem*, Pasla je gosi 2025):

Andželičku moj stražičku, opatrudi moj dušičku, opatrudi bedne noči bez kodija vezletoci, duše celo opatrui, anželičku stražce moj. Pasla gusi pod dedvore, sama sedžela pod javorem, pšišli tudi štižipani, poječ panenke, poječ znami. Ja bi vami rada jela, komu bi bratca zanehala ... vikšiknil amen amen.³ (Marušič 2015: 13–14)

Iz nabora pesmi, molitev in besed so učenci Osnovne šole Miren (podružnica Kostanjevica na Krasu) pripravili krajši nastop, ki je uprizarjal šolanje v času begunstva na Češkem.⁴

338

Učna ura (nastop otrok Osnovne šole Miren), Kralupy na Vltavi, 2025 (foto Urša Valič)

2 Morda gre za pesem *Za našim skednjem* (*Za tou naši stodoličkou*), ki v eni verziji vsebuje verze: *Za tou naši stodoličkou loučil se Jenik s Anduličkou ... Až ja na tu vojnu pujdu, komu zanecham svoji milou ... Zanecham ji kamaradu než ja se vratim z vojny domu ... Když jsem ja z ty vojny prišel svoji Andulku jsem nenašel. (Za našim skednjem se je Jenik poslovil od Anduličke ... Jaz grem na to vojno, komu naj zaupam svojo drago ... Zaupal jo bom prijatelju, dokler se ne vrnem iz vojne domov ... Ko sem se vrnil, pa Andulke nisem našel.) (Za našim 2025)*

3 Angel varuh moj, pazi na mojo dušo, pazi me v nočeh [varuj me dan in noč], dušo varuj, angel varuh moj. Pasla je gosi na dvorišću, sama je sedela pod javorjem, prišli so štirje gospodje, pridi deklica, pridi z nami. Rada bi šla z vami, a komu naj dam bratca ... zavpije amen amen. (prevedla avtorica)

4 Njihov nastop si lahko ogledamo na YouTube kanalu (Češka šola 2024). Leta 2015 so članice Društva Žbrinca z možmi in otroci pripravile upodobitev begunstva v Kralupih in vrnitev domov v predstavi *Opavske žene v begunstvu*; odigrali so jo tudi septembra 2025 v okviru Opajskih večerov pod zvezdami.

V fantovski skupnosti v Opatjem selu je še danes močno prisotna pesem *Čehi so se oženili*, ki jo pojejo na *fantovsko*, ko sprejemajo mlade fante v skupnost, in za pusta. Ob udarjanju na boben nekajkrat ponovijo enostavno besedilo verza: *Čehi so se oženili, laj le laj le laj le laj le laj loom, oooo Čehi so se oženili ...* Po pričevanju starejšega domačina Ivana Zavatlava - Puje, rojenega 1936, naj bi daljšo verzijo pesmi, iz katere je omenjeni verz, prinesli begunci s Češke in naj bi jo starejši možje na vasi peli, ko so preveč popili. V pustni repertoar so jo najverjetneje vključili po drugi svetovni vojni, v petdesetih letih 20. stoletja, ko so začeli ponovno pustovati (Valič 2003: 10).

Nekateri krajani so z ljudmi iz mesta Kralupy in okoliških krajev tudi po vrnitvi⁵ ohranjali prijateljske stike. Iz zapisov Dimitrija Marušiča beremo, da se je na primer Venceslav Marušič spominjal, da je njegov oče Ladislav (rojen leta 1919 v Nelahozevesu – Hosevsi Lešanj pri Kralupih) gojil pristne odnose, kar priča pismo prijatelja Zdeneka Jodla iz Nelahozevesa na Vltavi, ki je bilo odposlano leta 1967. Po pripovedi Dušana Jelena se je mama Ružena (rojena leta 1916 v Zlončicah pri Kralupih) leta 1976 z brati in sestro odpravila v Zlončice, kjer so se srečali z nekaterimi družinami. Navsezadnje so bili vsi ti stiki predpogoj za vzpostavitev trdnih vezi med občinama leta 2019, še več, kakor je dejal veleposlanik Republike Slovenije na odprtju, so ti stiki pomemben člen dobrih češko-slovenskih odnosov.

Živimo v času, ko se svet brezglavo oborožuje, toda takšne in podobne zgodbe o begunstvu bi nas morale prizemljiti – vojna se zareže v kolektivni spomin številnih generacij⁶ in zelo težko jo je pozabiti. Na žalost pa pričevanja in spomini na prvo svetovno vojno po več kot 100 letih tudi bledijo v spominu, zato gre zahvala Dimitriju Marušiču in Milovanu Valiču, da sta jih obeležila z razstavo in brošurama v slovenskem (2015) in češkem jeziku (2025).

REFERENCE

ANGEL

- 2013 Farníček: Andělíčku, můj strážníčku (Angel, varuh moj). <<https://farnicek.estranky.cz/clanky/modlitby/andelicku-muj-straznicku.html>> [6. 10. 2025].

ČEŠKA ŠOLA

- 2024 Mestna občina Kralupy na Vltavi: Česka škola skozi oči slovenskih přičevalcev (Česká škola očima slovinských pamětníků, posnetek nastopa). <https://www.youtube.com/watch?v=5v3_NYelEgo> [6. 10. 2025].

MARUŠIČ, Dimitrij

- 2015 *Pričevanja 1914–1918: Razstava ohranjenih fotografij, dokumentov in predmetov v spomin na begunce iz Opatjega sela pred 100 leti*. Opatje selo: [D. Marušič].
- 2025 *Svědectví: Výstava dochovaných fotografií, dokumentů a předmětů na památku uprchlíků z obce Opatje selo (Slovenija)*. Opatje selo: [D. Marušič].

5 Nekaj moških se je vrnilo domov že leta 1918, večina pa je leta 1919 prišla najprej v Strnišče pri Ptuj (Kidričevo) in se potem postopoma vračala v Opatje selo.

6 In ne samo to – ko je leta 2022 gorelo na tem delu Krasa, so pirotehniki državne enote civilne zaščite za varstvo pred neeksploziranimi ubojnimi sredstvi z detektorji našli in odstranili skoraj šest ton neeksploziranih ubojnih sredstev iz prve svetovne vojne (Uršič 2023).

PASLA JE GOSI

2025 Pesničky pre všetkých (Pesmi za vse): *Pásla husy pode dvorem* (Pasla je gosi na dvorišču). <<https://pesnicky.orava.sk/noty?view=song&id=4945>> [6. 10. 2025].

POBRATENJE

2025 Občina Miren-Kostanjevica: Twinning Kralupy nad Vltavou – Miren, Event in Kralupy nad Vltavou (Pobratenje med Kralupy in Mirnom, dogodek v Kralupy na Vltavi, posnetek dogodka). <<https://www.miren-kostanjevica.si/wp-content/uploads/2025/06/EDS-Event-2-Kralupy-nad-Vltavou.pdf>> [6. 10. 2025].

TIES4GROWTH

2024 Občina Miren-Kostanjevica: Ties4Growth: Poglobljanje sodelovanja. <<https://www.miren-kostanjevica.si/obcina/projekti/ties4growth-deepening-cooperation/>> [6. 10. 2025].

URŠIČ, Nataša

2023 MMC RTV Slovenija: Na Krasu po požaru odstranili skoraj šest ton ostalin iz prve svetovne vojne. <<https://www.rtvsl.si/okolje/na-krasu-po-pozaru-odstranili-skoraj-sest-ton-ostalin-iz-prve-svetovne-vojne/654687>> [6. 10. 2025].

VALIČ, Urša

2003 EtnoInfoLab: Pustne šege, fantovske družbe: Pogovor z Ivanom Zavavlavom, pri predmetu Kultura in način življenja Slovencev (Inv. št. 256).

ZA NAŠIM

2025 Stanislav Lopata, Uherské Hradiště: Za tou naši stodolickou (Za našim skednjem). <<https://midisoubory.cz/U-TISK.php?ID=33363632b40400>> [6. 10. 2025].